

ԼԱԼՈՒԱՐԻ ՈՐՍԸ*)

(Շարունակութիւն)

III

Ուր սուր ծերպերով ահեղ ցիրուցան
Լեռներն են բազմած բընութեան արձան.
Ուր թուխ ամպերն են գունդագունդ գինւում,
Փայլակ-կայծակով իրար հետ կըռւում,
Զարնելով միմեանց երկիր ու եթեր,
Թըռչկոտում են հուր կայծակի շանթեր.
Խաղում են, գոտում ճայթիւն որոտով,
Ծեծում լեռներին, ծաղրում կարկուտով,—
Այնտեղ գիշերուայ խաւարի միջին
Մի խարոյկ վառուեց Լալուարի լանջին.
Զորերի քաջեր որսի են եկել,
Կըրակի չուրջը շարքով նըստոտել.
Ոմանք չըտկում են չողչողուն զէնքեր,
Կարմիր բոցերից փայլում են դէմքեր,
Ոմանք խորովում եղնիկ կամ վարազ
Երկար ձողերով շեղջի վրայ շարած,
Եւ լուռ նըստոտած եափնջի տակին՝
Շարունակ լարուած լըսում են մէկին.
Ինչպէս խոր ձորում գընդակ ու վառօգ՝
Թընդում է մէկի ձայնը կըրակոտ,
Այնպէս է գըլխի անցուածքը պատմում,
Կարծես Լալուարին ամպ է որոտում:

«Անցնելով հազար արիւն-փորձանքից,
Մահուան հետ ընկեր-ախպէր եմ դառել.

*) Տե՛ս «Մուրճ», № 10:

Նամարդ չի պըրծել դեռ իմ գընդակից,
Գըլխիս մաղի չափ որսեր եմ արել.
Դեռ ոյժ ունեմ ես վագրից առաւել,
Գընդակս էլ որսից իսկի չի չեղուել.
Բայց աղջիկս արգէն տեսաւ երազում,
Որ որս անելը էլ ինձ չի սազում.
Ես էլ ուխտում եմ արիւն չը թափեմ,
Այլ ջահէլներիդ համար աղօթեմ,
Որ դուք էլ գընաք իմ թողած հետքով,
Պահէք աւանդը մեր սուրբ պապական,
Մէկն իր կատարած արժանի գործքով
Իմ տեղը լինի նոր Աւագ-որսկան»:

Զարմացած ծերի վերջին խօսքերով՝
Տըղերքը դարձան նըրան հարցնելով.
—Քեզնից ձորերում՝ գող-մարդասպան
Դողում են մարդիկ, հարամի, գաղան.
Ով որ գընդակիդ ձէնը լըսում է,
«Աւագ-որսկանն է էլի», ասում է.
Թէկուզ դու լինես հարիւր տարեկան,
Ո՞վ կարայ լինել քեզ նըման որսկան,
«Մի չաքաթ էլ կայ դեռ Վարդավառին,
Որ սար ու ձորից ուխտ գան Լալուարին.
Երբոր էն օրը գան ծեր, պատանի,
Թող ով որ քաջ է նամառը տանի.
Մինչև որ անցնեն էս չորս-հինգ օրը,
Տակն ու վրայ արէք դուք սարն ու ձորը.
Ով որ մեծ որսով կը գայ Սուրբ-Սարգիս,
Նա էլ կը լինի ժառանգն Աւագիս»:

Երբ գիշերը անց, հէնց լուսադէմին
Խօսքը վերջացրեց Աւագ ծերունին,
Տըղերքը մեծ-մեծ որսերի յոյսով
Պարկ ու հրացան գըցեցին ուսով.
Ո՛րը սարերին, ո՛րը ձորերում
Հրացանը ձեռին որս է որոնում:
Մի տեղ եղնիկն է անմեղ բառաչում,
Մի տեղ պախրան է յանկարծ հառաչում.
Մի տեղ էլ արջին որջից հանելով,
Կըռում է մէկը իր սուր խանչալով.

Գազանը տալով որսորդին ապտակ,
Դեռ պաշտպանուժ է նըրա սըրի տակ.
Վայրի վարագը սըլեհը ¹⁾ սըրած՝
Մացառն է նետուել ռեխը փըրփըրած.
Նորից գընդակ են հրացանը լըցնում,
Նորից վազելով ետեից համնում.
Եւ որս ու որսկան սիւրագ ընկնելով,
Խեղդում են շատին շան վոհմակներով.
Ոմանք էլ լօքում լիճկապ են անում
Եւ փախածներից նորից կոտորում:

Ամեն տեղ գընդակ, կըրակ, որոտում,
Բայց ինչի՞ կարօն որս չէ պատրաստում.
Նա թափառելով հրացանը ձեռին,
Դեռ նոր էր գըտել մի յարմար դարան
Եւ մրտածելով իր որսի մասին,
Լուռ գանգատում էր բախտից ինքն իրան.
«Ես էլ եմ ուզում գընալ Սուրբ-Սարգիս,
Ես էլ եմ ուզում տեսնել Ավարդիս»:
Բայց ինչ արած որ դեռ նըրա բախտից
Որս չը դուրս եկաւ էն առատ հանդից.
«Էրնէկ անմուրազ էս ձորում մընամ,
Քան թէ ես դատարկ Լալուարը գընամ»:

Ուր առուակները մանուկ կարկաչով
Դիմում են ձորեր, լըցնում հառաչով.
Ժայռերից ժայռեր թափ առած, ոյժով,
Թընդիւն որոտով փրփրում է ջըրվէժ,
Մըռութը կիտած հին ապառաժով
Ջարդուելով անյոյս, երգում է վըրէժ.
Ուր զեփեւ մեղմիկ յըրուելով բոյրը,
Սուզում է սիրտը վայելքի ծովում.
Իսկ թարմ շուրթերի կոյսի համբոյրը
Ծաղիկների հետ անմեղ բարևում.
Ուր զգացումն է բըռնկում հուժկու,
Աղանուցը հեզ, արծուից ահարկու,
Որսի հըրաթափ գընդակի թըռիչ,
Ջըրվէժի վայրի երգը ձորերում,

1) Ժանիքը:

Ամեն մի հընչին անուշիկ թովիչ
 Անցնում է սիրտը նըրանով փարուում—
 Այն կամարի տակ անսահման կապոյտ
 Լալուարն է զարթնում հարսի պէս անփոյթ.
 Գուգարքի հընկան բարձր եթերից,
 Գըլուխը հաղիւ հանած ամպերից՝
 Ժըպտում է, խնդում փոքրը լեռներով,
 Որպէս ծերունին իրան թոռներով:
 Այսօր նա ժըպիտն անուշ ճակատին՝
 Ամպ-երեսկալը գըցած երկնքով՝
 Զուգւում է ուրախ Սուրբ-Սարգսի ուխտին
 Գուգարք աշխարհի զարդ ու պըճրանքով.
 Իսկ նըրա բարձր դալար գագաթին
 Անշուք քարեկոյան առանց տանիքի
 Հին սուրբ խաչքարը բազմած քարափին՝
 Գրաւում է սիրտը ուխտաւոր բինէքի.
 Սար, գաշտ ու հովիտ անթիւ ցիր ու ցան,
 Փըրփըրուն գետեր, դալար անտառներ
 Մի նուիրական նեղ, մոլոր կածան
 Այնտեղ է տանում ըղոր բինաներ:
 Ասում են՝ ով որ միշտ վառ հաւատով
 Գալիս է Լալուար որեւէ ուխտով,
 Խնդրում, աղերսում քաջ Սուրբ-Սարգըսին,
 Հասնում է անշուշտ սըրտի մուրազին.
 Եւ թէ մարդ, թէ սար, սև ժալո ու բըլուր
 Յաղթուած գըլիներով խոնարհուելով լուռ,
 Գալիս են նըրա զօրութեան ծառայ,
 Որպէս զի հասած ցաւը վերանայ.
 Ոմանք հասնելով քըրտինքն երեսին,
 Հանգստանում են Լալուարի ուսին,
 Ոմանք էլ հեռուից երկար շարքերով
 Աչքեր յառած դէպի սուրբ սարը՝
 Գալիս են բարձուած հազար մեղքերով,
 Որպէս զի գտնեն փրկութեան ճարը:
 Արդէն ջերմեռանդ ծեր, պատանի, կին
 Հազար գունաւոր զգեստներ հագին՝
 Մատուռի շուրջը խունկ ու մոմերով
 Պըտոյտ են գալիս բոբիկ ոտներով.
 Բերել են այնտեղ և՛ հիւանդներին,
 Եւ՝ խաչ-փաթաթուկ ¹⁾ թոյլ ընկածներին.

1) Խաչի պատժած անդամալուծներին.

Ո՛րը մի ցաւից, կամ չօռից արեկար
Ընկել է կրժկուած սուրբի սաները,
Ո՛րն էլ ուշաթափ մօրուց ցաւագար
Իրար է զարկում պինդ ատամները.
Բերանը փրփրած՝ տանջւում չարաչար,
Քաջ զօրավարից աղերսում մի ճար.
Եւ մուրազներով թըշուռ, բախտաւոր
Մոմեր են վառում սուրբ խորհրդաւոր:
Մի տեղ ուխտաւորը նըստում է ճաշի,
Մի տեղ զընում են կոխին ¹⁾ թամաշի,
Մի տեղ խընձորը նըշան են խրփում,
Մի տեղ մասաղը դեռ նոր են եփում,
Մի տեղ աշուղը լի սուփրի ծերին
Բազմած, խրփում է սաղի սիմերին,
Մերթ իգիթների գործերը գովում,
Մերթ նամարգների սիրտը նըզովում.
Մի տեղ նաղարան զըլում է պարին,
Զուռնա-բայեաթին կանչում է հարին.
Մէկը տենում է իր նըշանածին,
Մէկը նըշանում մըտքում սիրածին,
Մի տեղ էլ անմեղ կուսական սրտեր,
Ըզգալով սիրոյ առաջին շանթեր,
Զեռք-ձեռքի տուած երգում են, պարում,
Ամենքի դէմքին ժըպիտ է փայլում:

«Մուրազատու, ո՛վ Սուրբ-Սարգիս,
Դու պահպանի մեզ ամենքիտ.
Ամեն տարի պատ ու ծոմով
Մենք ուխտ կը դանք խոնկ ու մոմով
Եւ ծունկ չոգած մենք Լալուարին՝
Աղօթք կ'անենք զօրավարին.
Զահէլ-ջիւան մեր սիրածին
Հասիր որսի զըժուար ճամփին.
Հասիր նըրան, որ նամուսով
Ծուտ դայ Լալուար մի մեծ որսով:
Մանուկ ու ծեր քարեր գըրկած՝
Աղաչում ենք ոտդ ընկած—
Ծաւերը տնւր սար ու քարին,
Անուշ մուրազ՝ սիրած հարին.

1) Գետեմարտ:

Մուրազատու, ո՞վ Սուրբ-Սարգիս,
Դու պահպանի մեզ ամենքիս»:

Իսկ այնտեղ խմբով անուանի քաջեր
Ձէնք ու զըրահը գըցած ուռներով՝
Բերել են եղնիկ, եղջերու, արջեր
Եւ պարծենում են իրանց որսերով.
Բայց յանկարծ լըսուեց կանացի հառաչ,
Մի խումբ աղջիկներ վազեցին առաջ
Եւ հեկեկալով յայտնեցին ծերին.
«Սիրուն Ալվարդին թուրքերը փախցրին.
Չորս-հինգ ձիաւոր գինուած հրացանով
Անցնում էին լուռ մուրը կածանով.
Հէնց որ մեզ տեսան, նրանք կանգնեցին,
Իրար յայտնելով, առաջ վազեցին.
Մի տես էն սիրուն, լէյլի աղջըկան,
Նըրա պէս հիւրիք երկնքում չը կան.
Դալի-էրմանու գողցած Սեուկն էլ,
Արար-աշխարհն էլ մըտքէս հանեց նա,
Դէ, տեսնեմ, տըղերք, ո՞վ կարայ բըռնել,
Նըրան փախցնողը ջաննաթ կը գընայ:
Եւ նըրանք տարան սիրուն Ալվարդին,
Կորած ձիու տեղ կապեցին թարքին ¹⁾.
Մենք լըսում էինք դեռ նըրա հարան.
«Ապի ջան, ապի», կանչում էր, «տարան»:

Ծերունին կանգնած քարափի գըլխին՝
Ջայրացած ուժգին դարձաւ ամբոխին.
«Հէյ, տըղերք, տըղերք, սե սո՛ւգ պահեցէք,
Դափ ու գուռնայի ձէնն էլ կըտրեցէք.
Տեսնում եմ, որ դուք շատ ոյժ էք թափել
Եւ գազանների մեծ որսեր բերել.
Բայց ոչ ոք չի՛ լնիլ դեռ Աւագ որսկան,
Մինչև չազատի գերի աղջկան.
Վայ, թէ թուրքերն էլ անպատու են նըրան,
Ամօթ, նախատինք կը մնայ յաւիտեան»...
Դեռ չէր վերջացրել խօսքը ծերունին,
Մի տրաքոց լըսուեց կաղնուտի ձորում:

¹⁾ Ձիու մէջքի լետեի մասին:

«Դէ, հասէք, տըղերք, հասէք էն ձէնին,
կըսիւ է էնտեղ, մարդիկ են գոռում»
էլ ժրպիտ չը մնայ ոչ մէկի դէմքին,
վիշտն ու վըրէժը տիրեց ամենքին,
լըռեց ի՛քէքը, ի՛ ամեն շըշունջ,
Ծերունին իջաւ ժայռից լուռ ու մունջ.
Ուխտուորն էլ մոռցած հանդեսի օրը՝
վազեց նըրա հետ կաղնուտի ձորը
եւ տեսաւ այնտեղ աղբիւրի փոսում
Ընկած թուրքերից արիւն է հոսում.
Կարօն Ալվարդի դէմ կանգնած արի՝
Երգում է որսած աչերը եարի.—

Ալվարդ, Ալվարդ, սև աչերից
Ես ընկել եմ սար ու ձոր.
Ալվարդ, Ալվարդ, սև աչերից
Դատար չունեմ ոչ մի օր:

Քեզ տեսնելով, կըսիւ ու ջարդ,
Չար մըտքերս ցըրուեցան.
Նըրանց տեղը, սիրուն Ալվարդ,
Դու ես կապել ծիածան:

էն օրուանից չոր ժայռն էլ է
Անուշ բուրում, կանաչում.
էն օրուանից սիրտս էլ է
Արնածարաւ քեզ կանչում:

Ա՛ռ զէնքերս դու մէկ-մէկ,
Ես յաղթուած եմ քո սիրով.
Ա՛ռ զէնքերս, որ երբէք
Ես չեմ տուել թունդ կըռուով:

Ալվարդ, Ալվարդ, սև աչերից
Ես ընկել եմ սար ու ձոր.
Ալվարդ, Ալվարդ, սև աչերից
Ես հալւում եմ օրէց օր»:

Յետոյ ուխտուորի հետ նա միասին
Գընաց, պատմելով թուրքերի մասին.

«Հրացանս լըցրած երկու զընգակով՝
 ես նըստած էի կաղնուքու կողքին.
 Մէկ էլ ինչ տեսնեմ, գալիս են շարքով
 Զորս-հինգ ձիաւոր մի աղջիկ թարթին.
 Տեսայ, որ մէկը ճանաչս է գալիս,
 Ասլան-բէկին էր նըմանը տալիս.
 Աղջիկն էլ ասի, թէ հայ է թըշուառ,
 Տես, թէ ինչ որսով յետ կ'երթամ Լալուար.
 Յանկարծ լըսեցի «վայ, տանում են, վայ»...
 Տեսայ, որ կապածն աղջիկ է և հայ.
 Մի գընդակ թողի ես ծառի կողքից,
 Ասլան-բէկն ընկաւ իր ձիու մէջքից.
 Եւ նորից լըցրի և նորից ընկան,
 Մի մարդ ու մի ձի հազիւ թէ պըրծան,
 Ալվարդն էլ եղաւ իմ որսը անդին,
 Ահա բերել եմ, որ տամ Աւագին»:

Ուխտաւորը խառնուեց, վընտրում է նըրան,
 Ուզում է տեսնել, ո՞վ է քաջ տըղան.
 Ծերը դաշոյնը հանեց իր գօտիից,
 Տուեց Կարոյին ամբոխի դիմաց
 Եւ համբուրելով նըրա ճակատից,
 Դողդոջուն ձայնով օրհնելով, ասաց.
 «Ապրիս դու, Կարօ, երկար տարիներ,
 Որ միշտ ազատես անմեղ գերիներ.
 Լալուարն էլ լինի թող խօսքիս վըկան,
 Որ քեզ եմ օրհնում ես Աւագ-որսկան»:

Նորից նոյն զուռնա-հաղարան հընչեց
 Եւ քաջ Կարոյին կեանք և ոյժ մաղթեց.
 Ուխտաւորն էլ վերջին ջերմ համբոյրներով
 Իջաւ Սուրբ-Սարգսից նեղ կածաններով.
 Եւ պար ու երգով Լարուարից նա ցած
 Գընաց իր սըրտի մուրազը առած.
 Կոյր աշուղներն էլ երգ յօրինեցին
 Եւ նոր իգիթի գովքը արեցին:

IV

Աշունն էլ եկաւ. Գուգարք աշխարհում
 Սարին ու դաշտին այլ կեանք է ետում.

Խուզելով գառան, ոչխարի բուրդը,
Քոչել է բինէն թողնելով իւրտը.
Լեռներէյ զուարթ գերացած հօտեր
Ջրմեռուան համար իջել են դաշտեր,
Իւրտերը դատարկ սին են տալիս,
Աղբիւր ու ծաղիկ ողորում են, լալիս
Մենակ խաղում է, թռչկոտում պախրան.
Սարեր ու ձորեր մընադին նըրան,
Արծիւն էլ արխուր նըստած ժայռերին՝
Որսեր է փնտրում իր սոված փորին:
Փոխուելով սարից ամենքն արանը ¹⁾,
Լըցրին բարեքով հորն ու մարանը.
Աստուած խընայեց խեղճ նաչարին—
Լաւ հաց ու գինով առատ է տարին.
Հասել են արդէն մըրգեր մեղրածոր,
Կանաչ թըփերը բըռնած դաշտ ու ձոր,
Հասել է ամբան միջօրեան տապին
Բիւր շարաններով խաղողը ճիթ-ճիթ,
Քաղում են նըրան առուակի ափին.
Հընձանից անուշ մաճառը չիթ-չիթ
Կարան է լըցւում ուրախ քըրքիջով.
Եւ փըրփըրալով դեռահաս գինին
Հանգստանում է միայն թալիչով ²⁾.
Նորից խաղալով, հասնում է բերնին,
Եւ յուզուած, զրթուած խոր գեանի գըրկում՝
Իր ստորերկրեայ խուլ երգն է երգում:
Վերջացաւ թէ չէ անլըրակ եփը,
Սկսուեց իսկոյն զիւղացու քէֆը.
Ջուռնա-դըհօլի ձախը գըլւում է,
Հարսանիքների տուար ³⁾ բացւում է:

«Ալվարդ ջան, աղջի, եկ լըսիր դու ինձ.
Ես օրհնում եմ քեզ հայրական սիրով.
Ե՛կ, թէն ծանր է բաժանուել քեզնից,
Բայց նըշանուած ես դու իմ երդումով:
Վաղ 'ես ունէի մի ողջում-ախպէր ⁴⁾,
Նա զէնքով որսի գընալ չը գիտէր,

1) Դաշտ:

2) Նոր գինու եփը իջեցնելու գործիւր:

3) Ծալր:

4) Հագով եղբայր:

Արջերի հետն էլ միշտ կոխ էր բռնում,
 Կրճների զօռով իր սրսը անում:
 Ողորմած հոգի արջակեր Մ֊սին,
 Էդպէս էր նրա աւել անունը,
 Մի օր խօսք գրցեց իր տղի մասին.
 — Իմ ու քո չը կայ, մէկ է մեր տունը.
 Թէ որ քեզ լինի մի աղջիկ զաւակ,
 Արի նըշանենք տղիս հետ, Աւագ.
 Նըրանց պըսակէք կենդանի օրով
 Ու մենք հեռանաք յաւիտեան սիրով.
 Թէ Աստուած էսպէս մեր ուխտը կամի,
 Խօսք տուր, որ լինենք իրար խընամի,
 Եւ ես երգուեցի, երբ դու մեծանաս,
 Մօտունց Աթօյի հետ ամուսնանաս.
 Վաղուց է պառկած Մօսին հողումը,
 Վաղուց հեռացաւ նա փուչ աշխարհից.
 Բայց չեմ մոռացել ես իմ խոստումը,
 Որ բարձր է երկրի ակն ու գոհարից.
 Իգիթի խօսքը օրէնք ու կարգ է—
 Նամարդ ապրելուց մեռնելը փառք է.
 Ե՛կ, դու լըսելով ծընողիդ կամքը,
 Հաւատարիմ կաց քո նըշանածին,
 Եւ միշտ յիշելով մօրդ խընամքը,
 Ապրի ու մեռի միշտ մէկի բարձին:
 Եւ մի համըրյով գըթոտ հայրական,
 Աւագ-որսկանը օրհնեց աղջկան:

Յանկարծ խեղճ կոյսը գըլուխը թեքեց,
 Դէմքը այլայլուեց, դողալով լուրից.
 Եւ մատաղ կուրծքը նետի պէս շանթեց
 Այն աւետիքը, որ լըսեց հօրից.
 Նա ճընշուած գաղտնի ներքին յուզումով
 Ջիւնի պէս ճերմակ ձեռքերը կըրծքին
 Դեռ սպասում էր դաժան զգացումով,
 Ինչպէս անմեղ զոհ ծերունու կողքին.
 Թէև արցունքը նա շուտ կուլ տալով
 Սիրոյ կըռիւը ծածկեց իր հօրից,
 Բայց սիրտն ասում էր տըրտիտրտիալով
 «Մարդու չեմ գընալ բացի Կարօյից»:
 Եւ դեռ յայտնի չէր որսկանին սէրը,
 Որով այրում են երկու սըրտերը.

Բայց ով է գիտում՝ ո՞րը կը յաղթի,
Թէ նուիրական խոստումն իգիթի:

Քանի գիշեր է, մինչև լուսադէմ
Ծեր, երիտասարդ, այր, կին ժլատադէմ
Հազար գունաւոր զգեստներ հագին՝
Խընդում են բարձր Դևպետի ափին.
Հանդէս է այնտեղ մեծ հարսանիքի,
Զուռնան զըլել է վաղուց սահարին ¹⁾:
Թընդում է յանկարծ ձայնը Աւագի,
Հոսում է սիպտակ ու կարմիր գինին.
Որսկանը առատ վայրի էրէներ,
Երինջ, ոչխար է հարսանքին մորթել.
Եռում են լիքը քառկանթ կաթսաներ ²⁾,
Հարսանեաց ծուխը երկինք է պատել:
Մի տեղ ամբոխը խմբով նըստոտած՝
Անուշ է անում, հարսանիքն օրհնում,
Իսկ աշուղները, մըրցելով հարբած,
Ալվարդի համար երգ են յօրինում.
Մի տեղ սահելով հարսն ու աղջիկներ,
Կազմում են ուրախ չըրջապարի շարք,
Մի տեղ ձողերին վառած պատրոյկներ՝
Երեխայք գոռում, վազում են անկարգ.
Հերթիկների տակ և արձակ բակում
Թընդում են հազար աղմուկ ու երգեր.
Փըրփըրած գինու թասերը ձեռքում՝
Ուտում են քաշ-գան ³⁾, խորոված, մըրգեր:
Այսօր խընջոյք է, վաղըն էլ հանդէս,
Եօթ օր, եօթ գիշեր կը տևի այսպէս.
Գիւղի աղքատը, ծերն ու պատանին
Եօթ օր, եօթ գիշեր հիւր են որսկանին:

Յանկարծ Աւագի ջիրիդը ճօճաց.
«Ջիրիդ է, ջիրիդ», ամբոխը ճըչաց.
Դը՛օլը դըմբաց, հեծուորներն անցան,
Կազմեցին միմեանց հակառակ չըրջան.

1) Առաստեան երգի եղանակ:

2) Ձորս կանթ ունեցող մեծ կաթսայ:

3) Քանրի մէջ մսից և ձաւարից պատրաստած կերակուր:

Զինուած ձողերի սուր նիզակներով՝
 Հէնց բաժանուեցին երկու բանակի,
 Բարձրացրեց փոշին ձին սմբակներով,
 Գըլուխներ պատռեց զարկը նիզակի.
 Ետում է հանդէսն անեղ ջիւրիղի,
 Համնում են արագ, զարկում մէկ-մէկի.
 Ջեններին բըռնած թաւիլ թաշկինակ՝
 Դիտում են հեռուից և հարս ու աղջիկ,
 Իսկոյն տալիս են նրբան մըրջանակ,
 Ով որ նըշանին նետում է ճարպիկ:
 Աթօն էլ եկաւ շատ անգամ անցաւ,
 Բայց նա Ալվարդից ոչինչ չըստացաւ.
 Զիւրի կըրծքից քալաղին ¹⁾ կապած՝
 Դեռ փըսփըռալով, քըշում են, թըռչում,
 Բայց չի նըկատում ամբոխը հարբած,
 Որ խեղճ Ալվարդն է ամենից տըրտում:
 Շատերը յաղթուած մէկ-մէկ հեռացան,
 Մենակ Աւագը ջիւրիղը ձեռքին,
 Ինչպէս յաղթութեան վիթխարի արձան,
 Համնում էր, զարկում փախչողի մէջքին:

Մութն ընկաւ արդէն. փայլում են կրակներ.
 Նորից հիւրերը նըստում են չըրջան,
 Լըցնելով փրփրած գինով գաւաթներ,
 Ետուն քէֆի մէջ կանչում են՝ «հա ջան...»:
 Նորից զուռնան է հանում աղմուկը,
 Աշուղը թաօին լարում է երգեր,
 Նորից երգում են ծերն ու մանուկը,
 Բըռնելով առոյգ նոր զօփի շարքեր:
 Հարբածների հետ Դեպետը ձորում
 Փրփրած աչքերով ժայռէ քընարին
 Ծփում է տըխուր, անվերջ փըրփըրում,
 Հազար երանի տալով անցեալին:

Երբ հողմն էր փըշում, Դեպետը վըշում
 Գիշերուայ վայրի մի տըխուր համերգ,
 Իսկ պաղ կայծերով աստղը գենիթում
 Դողալով, դիտում մըռայլ տիեզերք—

¹⁾ Մետաքսի թաշկինակ:

Գիշերուայ նըման մի մուգ սև շալում
Ալվարդը գաղտնի անտառն էր մըտել.
Եւ վաղուց ծանօթ մըթին դարանում
Նըրան պահապան մայառն էր պատել:
Նըրա համար չէր երկնի կապոյտը,
Նա չէր դուրս եկել իբրեւ զօսանք.
Որպէս ջըրվէփի թափն ու պըտոյտը,
Նըրան քըչել էր վառ սիրոյ հոսանք.
Եւ այդպէս փախած մըթին գիշերով
Հայրական տընից հօրիցը գաղտնի՝
Նա սպասում էր սըրտի զարկերով
Իրան սիրելուն սարերին յայտնի:

Յանկարծ անտառի մըռայլ թաւուտից
Լըսուեց սմբակի տըրտի ու դոփիւն.
Գըրտինքը հոսեց կոյսի ճակատից,
Ճերմակեց, դառաւ ինչպէս լեռան ձիւն.
Փայլեցին արդէն ձիւ պայտերը
Եւ մի ծանօթ ձայն՝ «Ալվարդ ջան», կանչեց.
Կարմորին տուին կոյսի այտերը,
Նա սըրտի խորքից ազատ հոռաչեց:
Այ, քեզ ցանկալի երջանիկ րոպէ,
Երբ կարօտ սըրտեր գըտնում են իրար,
Փըշերով արգելք թէկուզ երկաթէ,
Գըտնում են միմեանց երկու սիրահար:
Հեծուորը թռաւ սև ձիուց շտապ,
Ալվարդին հանեց խիտ մաշառներից,
Գըրկեց ու սեղմեց կըրծքին սիրատապ,
Համբոյրներ քաղեց այտ ու շուրթերից:

«Ալվարդ ջան, Ալվարդ», կարօն չըջնջաց,
Ե՛կ, շուտով փախչենք, քանի գիշեր է.
Գիտեմ, իմաստուն ձիւ որ խրխնջաց,
Փորձանք լինելը նա զգացել է.
Ա՛ռ դարպերնաս, կախիր քո վըզից,
Նա պէտք կը գայ քեզ գիշերը, ճամփին,
Մինչև որ թըռած անցնենք անտառից,
Մինչև որ տունս գըտնենք քարափին»:
— Թէկուզ սըրտումս ցըցեն սուր ու նետ,
Ես պիտի ապրեմ ու մեռնեմ քեզ հետ,

Ասաց Ալվարդն ու բռնկուած յոյզով
 Ամուր փաթաթեալեց Կարօյի վրդով-
 Փախաւ նըրա հետ, գլուխն ու այտը
 Յենած սևուկի փրփրըրուն բաշին.
 Զարնուելով քարին, զրնգում էր պայտը
 Եւ սէրը երգում նրանց ականջին:
 Մոռցած ծերունի հօր պատուի մասին՝
 Կուսական սըրտից հուր էր բըռնկում,
 Սարերից ձորեր թի առած սև ձին՝
 Թաղում էր դոփիւնն մըթին ծըմակում:

Յանկարծ լըսում է «հարան ու տարան»,
 Հարսանքատանը լըռում է զուռնան.
 «Կարօն Ալվարդին փախցըրեց, տարաւ,
 Կարօն ամեն ինչ ոտնատակ արաւ.
 Թիւհ, անաղուհաց նամարդ արարքին,
 Անդանակ մորթեց իգիթ Աւաղին»:

Ծերը զարկելով զըտակը գետնին,
 Խըռոված ձայնով դարձաւ ամբոխին.
 — Էս ութսուն ձըմեռ, էս ութսուն գարուն
 Ես կեանք եմ քաշել աշխարհի վըրայ,
 Բայց չեմ թողել, որ Աւաղի անուն
 Մի թեթև բանով անգամ սևանայ.
 Էսքան տարի է, որ կըռուի սովոր՝
 Արիւնն է եղել ինձ համար քըրտինք.
 Էսքան տարի է զըլուխս ալիոր
 Չէր կերել էսպէս մուր ու նախատինք.
 Բայց դող Կարօյի նամարդ արարքը
 Թաղեց որսկանիս պատին ու փառքը:
 Թէև երգուել եմ, որ էլ որս չանեմ,
 Բայց էն նամարդի մուրն էլ ո՛նց տանեմ,—
 Ասաց ու ծերը հրացանը ուսեց
 Եւ տըմբարմըալով խոր ձորը վազեց.
 Ումանք ձիերով, սմանք էլ ոտով
 Վազեցին հետը զանազան ճամփով:

Աւազ-որսկանը իր զինուած խըմբով
 Շատ է թափառել անտառ ու ծըմակ,
 Անցել է ամեն մի նեղլիկ ճամփով,
 Ուր որս էր արել ջահէլ ժամանակ:

Բայց ոչ փախցնողին, ոչ էլ աղջըկան
 Նա դեռ չէր գրտել Երկար փրնարելով.
 «Ալվարդն ու Կարօն չըկան ու չըկան»,
 Ասում էր դարձեալ նա դեգերելով:
 Մի օր յուսահատ, տանջուած ու անքուն
 Անցնելով՝ արդէն վերջին կիրճերը,
 Մի խիտ դարձոր մըթին ծրմալում
 Ծերունին գրաւ ձիու հետքերը.
 Եւ լըսեց ինչպէս ձիու տըրտիով
 Ալվարդն ու Կարօն թըռչում են ճամփով:
 «Հէյ, Կարօ, Կարօ», որսկանը գոռաց.
 Սիրահարները մընացին սառած.
 «Էդպէս ես պատում հին աղուհացը,
 Էդպէս ես սիրում օրէնքն իգիթի.
 Քեզ նըման նամարդ գող արարածը
 Ինչի՞ չի վաղուց զոհուել գընդակի»:

Կարօն շուարած որպէս երազում՝
 Թէն հասկացաւ, թէ ով էր խօսում,
 Բայց տընդակ տըժժաց, անտառը թընդաց,
 Եւ նա գոլորուեց սև ձիուցը դած:
 Ալվարդը իր գանգուր գիսերն է փետում.
 «Վայ, Կարօ ջան, վայ», անտառն է թընդում:
 Բայց արդէն մահը մըռայլ թեկերով
 Թըռաւ ու գըրկեց իգիթ Կարօյին.
 Այրուած շուրթերը վայ ջուր կանչելով,
 Կըպան, փակելով հուրը սիրային:

Եւ դարաբինան պինդ ձեռքին սեղմած՝
 Ալվարդը կանչեց հօրը զառամած.
 «Ե՛կ, ապի ջան, ե՛կ, անտառից շուտով,
 Ե՛կ, ինձ էլ դարկի մի նոր գընդակով.
 Ա՛խ, անսէր կեանքը ծանր է գեհեհից,
 Ե՛կ, ապի ջան, ե՛կ, յետ առ ինձանից.
 Լաւ է մի անգամ սիրելով մեռնեմ,
 Քան թէ միշտ անսէր թագուհի լինեմ.
 Մեզանից յետոյ, է՛յ, սարեր-ձորեր,
 Աղբիւր ու առու ուրախ քըճքըջան,
 Երգեցէք՝ ինչպէս կորան մեր օրեր.
 Երգեցէք՝ «Ալվարդն ու Կարօն չը կան»:

Սե ծըխի միջից գընդակը թըռաւ...
 Ալվարդը վերջին մահուան տագնապում
 Սիրուն գըլուխը գետնի վրայ դըրաւ
 Եւ լուռ գալարուած խոտ է պոկոտում.
 Դեռ թըռթըռում են նըրա չուրթերին
 Կեանքի գոյները մէկ-մէկ մարելով.
 Սըփրթնած վարդը կարմիր այտերին
 Հրաժեշտ է կարգում ընդմիջա թողնելով.
 Մարում է հուրը սե-սե աչերի,
 Սահում է կեանքը անհուն տենչերի.
 Ծորում են կամաց արեան չիթերը,
 Սպառում կեանքի վերջին ոյժերը.
 Եւ ամեն մի նոր ծորած կաթիլով
 Կարծես ասում է՝ կեանք, մընաս բարով:

Վերջին արեւ ճառագայթներով
 Դեռ արեւմտքից անտառի խորքում
 Սիրահարների լուռ դիակներով
 Խաղում է անհոգ, փարւում ու գըրկում:
 Տրաքոցի վըրայ հեռու ձորերից
 Վազելով հասաւ հարսանքաւորը.
 Արիւն-արցունք է թափում աչքերից,
 Մենակ չի լալիս ծեր յանցաւորը:
 Գըզգըզուած գիտեր, գընդակը կըրծքին՝
 Սարսափ էր ազդել Ալվարդն ամենքին.
 Օտար, բարեկամ ողբում են նըրան,
 Անէծք թափելով Աւագի վըրան.
 Կանչում են նըրան. «Ինչի՞ չես գալիս,
 Ինչի՞ չես դու էլ մի բերան լալիս»:

Բայց նըրանց լացը, ճիգն օրհասական
 Դարձեալ չեն ազդում քարացած ծերին.
 Եւ անշարժ կանգնած ծերունի հըսկան
 Նայում է միայն նրանց կոծերին.
 Անտառան յենուած նա նուիրական
 Հին աղուհացի պատուի օրէնքին՝
 Էլ չէր ափսոսում միակ աղջըկան.
 Այլ բան էր զգում իգիթի հոգին.

Թէն նա վերջին օրը ծերութեան
 Ներկեց իր միակ որդու արիւնով,
 Բայց համոզուած էր, որ արդարութեան
 Ձի դաւաճանել գեռ ոչ մի բանով,
 Որ ափսոսանքը և լայն ու կոծը
 էլ չեն բուժելու սրբաբնի սև խոցը.
 Այլ ներան միայն օրէնքն իգիթի
 Իր անդարձ ոյժով մի օր կը դատի:
 Մերթ թըռչում է նա դէպի ապագան,
 Ուր ստուերներով դատի պիտի դան
 Նամարդ սերնդի տըգեղ արարքը
 Եւ հին իգիթի պատիւն ու փառքը.
 Մերթ լուռ քարացած առանց արցունքի
 Դէպի նոր բռնող բըլուրն է դառնում,
 Մերթ նըրա դէմքը թաղուող յանցանքի
 Տըխրութեան ամպն է յանկարծ մըռայլում.
 Մերթ անշարժ կանգնած հրացանը ձեռին,
 Ինչպէս դարաւոր լեռների արձան,
 Նա հուժկու մէջքը դէմ տուած ժայռին՝
 Նայում է թաղմանն անթարթ ու անձայն,
 Եւ հին կրնճոտած, ապառաժ դէմքով
 Կարծես ծաղրում է գեռ լալկանների,
 Որոնք յանձնում են հողին խընամբով
 Իր աջող որսած սիրեկանների.
 Յանկարծ դօռ տալով երկար չիբուխին,
 Նա վերջը դարձաւ լալկան ամբոխին.

«Հէյ գիտի հա, հէյ, իգիթ ժամանակ,
 Անցար, գընացիր, թողիր ինձ մենակ.
 Ուր են առաջուայ սէրն ու հաւատը,
 Պապերի դըրած օրէնքն առաջին.
 Իգիթ չէր ասում էն տըղամարդը,
 Որ չէր խոնարհում սուրբ աղուհացին.
 Արար-աշխահի օրէնքների դէմ
 Ես նըրանից մեծ օրէնք չը գիտեմ:
 Եւ ինչ արարած, ինչ աղամորդի
 Կոտրելով պատիւն, անունն իգիթի,
 Ապրում է մենակ ինքը նամուտով
 Դըրացուն պատուից գըցելու յոյսով,

Թէկուզ աշխարհն էլ զուլ անի իրան,
 Իսկի տըղամարդ չեմ ասիլ նըրան:
 Մարդիկ մանրացան մըժեղի նըման,
 Արցունքն է դառել ցաւերին դարման.
 Բայց ողբն ու լացը էլ ինձ չեն ազդիլ,
 Ծով էլ որ դառնամ, արցունք չի կաթիլ:
 Հէյ գիտի հա, հէյ, իգիթ ժամանակ,
 Անցար, գընացիր, թողիր ինձ մենակ.
 Հեռացէ՛ք դուք էլ, թողէ՛ք միանամ
 Ժայռ պապերիս հետ, ես էլ քարանամ:
 Ասաց ու լըռեց ծերը գըլխակոր,
 Ինչպէս վիթխարի մի ժայռի բեկոր:

Բայց հին վանքերի բարձըր գմբէթից
 Ձեռն հընչում մահուան դանգի ձայները,
 Եւ շարականից, բուրվան ու խաչից
 Ջըրկուեցան նրանց պաղ մարմինները.
 Հարսանքաւորի ողբն ու լացը
 Եւ սև նըժոյգի խորին թառանչը
 Աշնան հողմի հետ արծազանք տալով,
 Երգում են ձորում թաղման շարական.
 «Ա՛խ, Ալվարդ, Կարճ», լուռ հառաչելով
 Փորում են նըրանք մի խոր գերեզման
 Եւ սիրակարօտ դոյզ նըշխարները
 Յանձնում են ցաւով հայրենի հողին.
 Իսկ բըլուր դարձած սիրահարները
 Պատմում են սիրոյ արկածն անցնողին:

Դառն ափսոսանքով ամբոխը գընաց,
 Անտառում մենակ որսկանը մընաց.
 Նա քաշուեց հեռու մութ ծըմակները,
 Հսկայ ժայռերին եղաւ դըրացի,
 Ուր չեն որոտում հչ գընդակները,
 Ո՛չ լըսում ձայնը մարդկութեան լացի.
 Գըլուխ չը թեքած մարդկանց օրէնքին՝
 Նա եղբայրացաւ յաւէրժ տարերքին:

Երբոր բացւում են վայրի վարդերը,
 Երբ գարնան բոյրով ձորն է կանաչում,
 Գալիս են այնտեղ մատաղ կոյսերը,
 Ալվարդին իրանց սէրը մըրմընջում.

Մի-մի կըտոր շոր թուփից կապելով,
 Յիշում են նըրան արցունք թափելով,
 Եւ այն մամռապատ մենակ բըլրակը
 Նոր կեանք է առնում հին կաղնու տակը:
 Երբ եղջերուն է այնտեղ բառաչում,
 Կամ եղնիկն անհոգ վըրայից թռչում,
 Որսորդն աղբւրից պաղ ջուր խմելով,
 Անցնում է որսի հետքից վազելով,
 Յանկարծ ցոյց տալով բըլուրն ընկերին,
 Դառնում է վաղուց անցած դէպքերին.
 «Դու ջահէլ ես դեռ, լաւ չես ճանաչում,
 Ալվարդն ու Կարօն այստեղ են հանգչում.
 Ո՞ւր են առաջուայ մարդիկն ու սէրը,
 Աւագ-որսկանի արած որսերը:
 Ասում են, երբ որ ամպի փէշերը
 Փըռուելով սարից, ձորերն են զըրկում,
 Լըսում է յանկարծ մըթին գիշերը
 Մի խոր հառաչանք ժայռերի կըրծքում.
 Ու ամպերի մէջ Աւագ-որսկանը
 Գալիս է հըսկում իր աղջըկանը.
 Եւ նորից ծածկած նա վիշտը ներսից՝
 Փախչում է նամարդ մարդկանց երեսից»:

ՎԱՀԱՆ ՄԻՐՍՔԵԱՆ